

Mədətova Şahzadə Qafar qızı

Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi yanında
Dövlət Vergi Xidmətinin Tədris Mərkəzinin elmi işçisi

İQTISADI INKIŞAF MODELİNDƏ AKTIV VERGİ SİYASƏTİNƏ KEÇİDİN ZƏRURİLİYİ

Məqalədə vergi sisteminin ilkin formalaşma mərhələsində aparılan vergi siyasətinə qiymət verilir və bu zaman vergi ödəyicisi üzərinə heç bir öhdəlik qoyulmadığı qeyd edilir. Azərbaycanda keçid dövrünün başa çatması vergi sisteminin də modernləşməsinə tələb etdiyi və ona uyğun olaraq aktiv vergi siyasətinin aparılması zəruridir. Belə siyasət xüsusilə iqtisadi böhran zamanı o cümlədən, COVID 19 pandemiyasının yaratdığı iqtisadi çöküşün qarşısının alınması və iqtisadiyyatın canlandırılması üçün vacib olduğu əsaslandırılır.

Azərbaycanın iqtisadi inkişaf modelinin strateji istiqamətlərindən olan vergi sistemi mobilliyi və mükəmməl inzibatçılığı ilə milli iqtisadiyyatın keçid mərhələsinin uğurla başa çatmasına öz layiqli töhfələrini vermişdir. Eyni zamanda, sürətlə dəyişən dünyada bu meylləri gələcək üçün də qorumaq, qabaqcıllarla ayaqlaşmaq, bilik və texnologiyaya əsaslanan iqtisadiyyat qurmaq naminə dövlətimizin bu proseslərdə iştirakçı subyektlərə bütün vasitələrlə yardımçı olması mühüm bir prinsip olaraq yerinə yetirilir.

Keçid iqtisadiyyatının iqtisadi xüsusiyyətlərindən irəli gələrək ötənillər ərzində ölkəmizdə passiv vergi siyasəti həyata keçirilmişdir ki, bu siyasətə mənfəət, əlavə dəyər, sosial və gəlir vergilərinin dərəcələrinin aşağı salınmasını aid etmək lazımdır. Dövlət bu tədbirləri həyata keçirməklə əvvəlcədən vergi ödəyiciləri üzərinə heç bir inzibati öhdəlik qoymamış və ümumi şəkildə vergi güzəştlərinin verilməsini təmin etmişdir.

Hökumət bir sıra vergi islahatları həyata keçirmişdir ki, bu da Azərbaycanı beynəlxalq səviyyədə rəqabət qabiliyyətli vergi sistemi ilə təmin etmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, aktiv vergi siyasətinin əsas prinsiplərinin gözlənilməsi məqsədilə vergi dərəcələrinin azaldılması hesabına vergi yükünün aşağı salınması zamanı təsərrüfat subyektlərinin sərəncamında olan əlavə vəsaitlər təkrar istehsalın genişləndirilməsinə yönəldilməlidir. Bununla əlaqədar vergi ödəyiciləri qarşısında konkret məqsəd və inzibati öhdəlik qoyulmadan investisiya fəaliyyətinin stimullaşdırılması vergilərin sayının azaldılması və vergi dərəcələrinin aşağı salınması siyasəti kimi aparılırsa, bu vəsait bəzi hallarda təyinatına uyğun istifadə edilmir, yalnız onun az hissəsi inkişafa yönəldilir.

İqtisadi inkişafın müasir mərhələsində passiv vergi siyasətindən aktiv vergi siyasətinə keçilməsi, bu məqsədlə azad (xüsusi) texnoloji iqtisadi zonaların yaradılması, innovasiya və bilik iqtisadiyyatının inkişafının stimullaşdırılmasının zəruriliyini nəzərə alaraq aktiv vergi siyasəti və modernləşdirmənin üstün prinsiplərinin həyata keçirilməsi olduqca vacibdir.

Hər bir iqtisadi nəzəriyyənin əhəmiyyəti, ilk növbədə, onun praktik tətbiqi dairəsinin həddləri ilə müəyyən olunur. Əgər iqtisadi nəzəriyyə real həyatda baş verən hadisələrin səbəblərini və ona təsir edən amilləri, iqtisadi proseslərin inkişaf qanunauyğunluqlarını izah edə bilirsə, onda onun əsasında yaranan iqtisadi inkişaf modeli uğurlu olur, davamlı sosial-iqtisadi inkişafı təmin edir. İqtisadi inkişaf modeli iqtisadi prosesləri adekvat əks etdirməli və cəmiyyətdə baş verən proseslərlə əlaqəli şəkildə daimi olaraq modernləşdirməlidir. Cəmiyyətdə baş verən sosial-iqtisadi proseslərin əsas xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, onlar dinamik xarakter daşıyırlar. Bu gün əhəmiyyətli olan modellər müəyyən vaxtdan sonra sosial-iqtisadi proseslərin inkişaf dinamikası ilə bağlı modernləşdirilmirsə, onda o əhəmiyyətini itirir və hətta iqtisadi artımın təmin edilməsində əngəllər yaradır.

Son illər iqtisadi və sosial elmlərdə modernləşdirmə nəzəriyyəsinə olan maraq artmışdır. İqtisadi siyasət və onun əsas tərkib hissələrindən biri olan büdcə-vergi siyasəti sahəsində təkmilləşdirmə, sadəcə olaraq inkişaf etmiş dünya ölkələrinin təcrübəsində mövcud olan innovasiyaların, texnologiyaların istifadəsini yox, daxili və

xarici amillər nəzərə alınmaqla onların modernləşdirilməsini və sosial-iqtisadi proseslərlə əlaqəli şəkildə tətbiqini nəzərdə tutur. İqtisadi proseslərin və xüsusilə vergi siyasətinin əsas xüsusiyyətlərindən biri ondan ibarətdir ki, onun obyektı və subyektı intellektə, düşünmə qabiliyyətinə malik, müxtəlif vəziyyətlərdən asılı olaraq öz strategiyasını və adaptasiyasını dəyişə bilən insan cəmiyyətidir. Aktiv vergi siyasətinin aparılmasında ikililik, yəni duallıq prinsipi mövcuddur. Vergi siyasətini həyata keçirən subyektlər-insanlar eyni zamanda onun əsas məqsədinə və obyektinə çevrilirlər. Aktiv vergi siyasətinin əsas məqsədi son nəticədə iqtisadi inkişafın təmin edilməsindən, əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsindən, onun maddi rifahının yaxşılaşdırılmasından, cəmiyyətin müxtəlif təbəqələri arasında sosial partnyorluq prinsipinin formalaşdırılmasından, vətəndaş cəmiyyətinin yaradılmasından və daha yüksək modern inkişaf mərhələsinə daxil olmasının təmin edilməsindən ibarətdir. Vergi ödəyiciləri bu gün ödədikləri vergi əvəzinə, gələcəkdə sosial təhlükəsizliyinin əldə olunmasına əmin olmalıdırlar. Yalnız bu duallıq səbəb və nəticə arasında asılılıqların, düz və əks əlaqələrin praktiki sosial-iqtisadi fəaliyyətdə həyata keçirilməsi insan cəmiyyətinin inkişafının təmin edilməsində həlledici rol oynayır.

Müxtəlif mənşəli sosial və siyasi amillər, sosial-iqtisadi diferensiasiya, əhalinin təhsil, səhiyyə, sosial müdafiə sahəsindəki fərqlər və ümumiyyətlə cəmiyyət xarakteristikaları, qeyri-müəyyən faktorlar, eləcə də, dünya iqtisadiyyatında baş verən proseslər, qloballaşmanın sürətlənməsi cəmiyyətin formalaşmasına və onun iqtisadi davranışına təsir etməklə aktiv vergi siyasətinin yeni modernləşdirmə prinsiplərinin tətbiq edilməsi zərurətini meydana çıxarır. Məsələn, eyni bir iqtisadi texnologiya və ya hər hansı bir iqtisadi model müxtəlif ölkələrdə tətbiq edildikdə tamamilə fərqli, bəzi hallarda isə ziddiyyətli nəticələrə səbəb olur. Bunun əsas səbəbi cəmiyyətdəki mövcud formal və qeyri-formal institutların qarşılıqlı asılılıq əlaqələrinin müxtəlif olması ilə bağlıdır. Məhz bu baxımdan dünya praktikasında bir-birindən fərqli olan və iqtisadi inkişafın təmin edilməsində böyük uğurlar qazanmış müxtəlif iqtisadi inkişaf modellərindən istifadə edilmişdir. Bunlara misal olaraq Almaniya, Çin, Malayziya, Cənubi Koreya modellərini və digərlərini göstərmək olar. Bu ölkələr son illərdə iqtisadi inkişafı təmin etmiş və yüksək iqtisadi artım templərinə malik olmuşdur. Bütün bu

nailiyyətlər iqtisadi proseslərin modernləşdirilməsi, yeni sosial və iqtisadi texnologiyaların tətbiqi nəticəsində mümkün olmuşdur. Qloballaşma proseslərinin genişlənməsi, informasiya və kommunikasiya sektorlarının inkişafı sosial-iqtisadi proseslərin idarə olunmasında yeni modern sistemlərin tətbiqini nəzərdə tutur. Məhz bu amil onu deməyə əsas verir ki, artıq elmin yeni bir sahəsi olan modernləşdirmə nəzəriyyəsi sürətlə inkişaf etməkdədir. İqtisadiyyatın modernləşdirilməsi yuxarıda qeyd olunduğu kimi cəmiyyətin də modernləşdirilməsini tələb edir. Cəmiyyətin modernləşdirilməsi əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi, onun maddi rifahının, həyat keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması ilə yanaşı, cəmiyyətin mədəni modernləşdirilməsini də zəruri edir. Dünya təcrübəsi göstərir ki, mədəni səviyyəsi yüksək olan ölkələrdə iqtisadi modernləşdirmə daha müvəffəqiyyətlə həyata keçirilir, korrupsiya səviyyəsi və əhalinin vergilərdən yayınma halları aşağı olur.